

Peter Englund: Tal över drottning Kristinas minne

Talare
Peter Englund
Historiker

Datum
20 december 2005

- 1 Sextonhundratalets bakkonst var på flera sätt överlägsen vår. Inte minst de
italienska sockerbagarna var berömda för dekorativa märkvärdigheter av ett slag
vi nu har svårt att föreställa oss. Under sin långsamma resa ned mot Rom på
vintern 1655 stannade drottning Kristina bland annat till i Assisi, där hon, som
5 både protokollet och den allmänna uppståndelsen bjöd, firades med en
spektakulär festmåltid i palatset. Bordet var prytt med stora krokaner av ett slag
som italienarna själva kallade för ”sockertroféer”. Kristina kunde inte se sig mätt
på dessa dekorationer, och när festmåltiden var över lät hon skicka efter dem, så
hon kunde studera dem i detalj. Det var en märklig samling ätbara konstverk
10 som bars in till henne: där sågs Pallas och Apollo, hjältar och harpyor, pelare
och klippor, de fyra stora dygderna, samt som ett slags mittpjäs Kristina själv,
sysselsatt med att hålla Chronos, Tiden, fången. Allt i socker, gelé och utsökt
skulpterad marsipan. Hon såg dock, att en av kvällens sockertroféer saknades,
och hon gav order om att genast hämta den. Den var en avbildning av –
15 Odödligheten.

Nästa dag fortsatte resan. Vädret var som tidigare uselt.

- Men målet för hennes långa färd närmade sig, och idag för exakt 350 år sedan,
20 och faktiskt vid ungefär denna tidpunkt, gjorde drottning Kristina sitt intåg i
Rom. Det var en måndag. Idén var att hon skulle göra detta i smyg, via en
genväg i en av Vatikanens trädgårdar, men vid det här laget var hennes sällskap
så utsvällt av kyrkliga dignitärer, diplomater, uppvaktare, trumpetare,
trumslagare och soldater, att diskretion var aningen svårt att uppnå. När hon så
25 fördes genom de av facklor upplysta trapphusen och gallerierna, för en första
privat audiens med påven, fann hon dem fullpackade med nyfikna, och hon
frågade en av personerna i sitt sällskap om ”detta var det vanliga sättet att göra
ett intåg inkognito i Rom?”

- 30 Tre dagar senare lyckades det henne faktiskt att utan större uppmärksamhet

slinka ut ur staden, bara för att några timmar senare göra sitt andra intåg, denna gång det officiella.

35 När man under tidigt 1900-tal omvärderar Kristina och räddar henne ur
psykopatologins kategorier, så görs detta till stor del just genom att förvandla
Kristina till en homo politicus. Vilket inte är fel i sig. Dock är denna förvandling
färgad av att den utförs i en tid då den politiska historien sitter i högsätet, vilket
40 gör att den främsta formen för äreräddning är just att upphöja någon till stor
politiker. Samtidigt är det omöjligt att inte slås av motsägelsen, mellan å ena
sidan hennes uppenbara och erkända politiska begåvning, och å den andra, den
uppenbara brist på framgång hennes politiska strävanden resulterar i sedan hon
väl lämnat Sverige och bosatt sig i Rom. Detta har också resulterat i att hon
framtonat som en tragisk, för att inte säga aningen misslyckad gestalt.

45

Dock tror jag att politiken – lika litet som konverteringen till katolicismen – ej
skall ses som ett mål i sig, utan som ett medel underordnat ett annat, större
projekt. Med detta vill jag dock inte förminska hennes politiska gärning. Och
sannerligen inte hennes politiska förmågor. Hon var född till makten, och fick
50 också en mycket målinriktad skolning, som gick långt utöver vad kvinnor i
hennes ställning vanligtvis erbjöds. Så även om den unga kvinnans hungriga
intellekt satte i sig det mesta, både med den självlärdes energi och inte sällan
också med den självlärdes begränsningar, så fick hon en träning i politik som var
helt förstklassig. Och hur kunde det bli annat med en lärare som Axel
55 Oxenstierna?

Åren i rådet, i ett alltmer stegradt envig med sin gamle lärare, formade henne till
en synnerligen skicklig politisk taktiker. Detta på gott och ont. För det fanns
stunder i hennes liv, då förtjusningen över det ansträngningslösa manövrerandet
60 verkade få henne att nästan glömma bort vad alla dessa turer i slutändan
egentligen syftade till. Inte sällan kunde också hennes metoder väcka mer
opposition än hennes syften. Hjälplos och sprattlande blev hon då sittande i
sina egna intrigtrådar.

65 Den skenbara bristen på linje i hennes politik under åren 1650 och framåt
förvirrade, och upprörde. Och det är inte minst här, i ilskan över hennes
svårbegripliga manövrar som hon blir till, Den Nyckfulla Drottningen. I
verkligheten var hennes handlande helt följdriktigt. Allt handlade om att bereda
vägen för hennes tronavsägelse.

Detta att politiken var medel och inte mål för henne syns också tydligt under det första året efter det att hon lämnat Sverige. Samtidigt som hennes olika vilda försök att säkra sitt underhåll gick i stå planade också hennes storslagna försök till fredsmäkling mellan Frankrike och Spanien ut i intet. Inte heller blev det något av hennes planer för ett korståg mot turkarna.

Mycket påminner om hennes handlande på den berömda riksdagen 1650. Det är samma känslighet för väsentligheter och skiftande förhållanden, det är samma skrupelfria handlingskraft. Samtidigt är det uppenbart att hon inte behärskar läget. Kanske skulle vi kunna kalla Kristina en till geni sublimerad palatskonspiratör. För hon var en synnerligen skicklig politiker, förutsatt att aktörernas antal inte var alltför stort, och rummet för handlingar överskådligt.

”Jag älskar stormen och fruktar vindstilla”. Det är som vi vet Kristinas egna ord. Det hela låter som en heroisk maxim, men säger också något om grunden för Kristinas politiska framgångar. På samma vis som att Sverige kunnat stiga upp till status av stormakt på grund av de krig och den inre oro som försvagat grannländerna, hade Kristinas inrikespolitiska framgångar ytterst varit fotade i de starka inre motsättningarna i riket, som gav henne en möjlighet att spela rollen av vågmästare. Det var också när läget var flytande och obalanserat som Kristinas taktiska begåvning kom bäst till sin rätt.

Det som ytterst gjort hennes rykte ute på kontinenten, var också det som, indirekt, skulle få samma rykte att vackla: den stora freden 1648. Slutet på det trettioåriga kriget innebar utan tvekan ett epokskifte i kontinentens historia. Europa var på väg in i en ny tid: mindre fanatisk, mer statisk, mindre dogmatisk, mer pragmatisk. Detta gjorde det inte bara svårare för Kristina att glänsa i hennes gamla favoritroll som vågmästare. Hon saknade även mycket av de formella och informella nätverk som krävdes i ett läge då Europa var på väg in i kabinettspolitikens och fredskongressernas tidsålder.

Bak motgångarna låg dock inte bara missbedömningar av situationen, utan också av den egna betydelsen. Sin intelligens till trots var Kristina i mycket ett offer för den egna propaganda. Som ett sant barn av barocken hade hon fallit offer för det illusionsnummer som lurar oss att förväxla yta med substans.

Det är svårt att finna någon linje i hennes politik. Och det av det enkla skälet att

110 där ofta inte fanns högre syftning än Kristina själv. Hennes storpolitiska
manövrar kom därför ofta att präglas av opportunism och infall, inte sällan
komna ur egna akuta bekymmer, än av några stora idéer eller genomtänkta
strategier. Efter alla sina politiska misslyckanden kom Kristina till slut att
resignera i rollen av betraktare. Då och då lät hon höra analyser av det politiska
115 läget i Europa. Det är analyser som nu, när hennes sinne ej längre var överdraget
av egenintressets och önsketänkandets dimflor, ofta var både skarpsinniga och
välunderbyggda, och som visar, trots allt, att hennes politiska begåvning inte var
någon myt.

120 Detta med mål eller medel kan låta som en fråga om nyanser. Dock har det
betydelse för vår värdering av henne, och för värderingen av hennes kulturella
gärning. I hög grad var givetvis politiken och kulturen länkade. Hon har ofta
anklagats för ekonomiskt lättsinne, för det mesta med orätt. Någon ekonomisk
idiot var hon alls inte. Hennes attityd var dock den gängse bland folk i hennes
125 position och klass. Man maximerade sin prestige, inte sin profit, och i värsta fall
fick fordringsägarna ta smällen.

Mycket i hovlivet hade onekligen sett ut som slöseri, men bak handlandet fanns
en allmänt accepterad idé: bara den synliga makten respekteras. Och givetvis
130 hade både hennes osäkerhet i rollen som nytillträdd, kvinnlig regent och
Sveriges osäkerhet i rollen som nyuppstigen, okultiverad stormakt drivit på
pengarullningen.

Det vore dock fel att förminska kulturen blott till en politikens förlängning med
135 andra medel. Kristina närde ett kulturellt och vetenskapligt intresse som gick
långt bortom det instrumentella. Och om vi ser på kultur som något med ett
 eget värde vid sidan av de fördelar som den möjligen skänker politiskt och
ekonomiskt, så blir också bilden av Kristina annorlunda. Istället för den
misslyckade politikern framträder istället den stora kulturpersonligheten.

140 Lärdom var något viktigt för henne. Hennes korrespondens är hela tiden fylld
av rop på böcker, fler böcker. Under sin tid i Stockholm skapade hon Sveriges
första akademi, en föregångare till denna och med stadgar skrivna av Descartes.
Och nere i Rom hann hon med att starta ytterligare tre. Kunskapshögfärd låg
145 dock inte för henne. Hon såg ned på lärdom som skydde världen. Om en av sina
lärda importer sa hon, i uppenbar besvikelse, att ”han vet vad stol heter på ett
dussin språk, men han vet inte hur man sitter ens på en”.

150 Kristina närde även litterära ambitioner. Hon skrev essäer i både historiska och
samtida ämnen, prövade lyrisk dikt, skrev texten till ett musikaliskt herdespel,
författade kolossala mängder med aforismer samt arbetade länge på en
självbiografi. Både självbiografin och maximerna är viktiga, inte bara för vad de
säger om henne, utan också för att de visar på Kristina som en person som i sitt
155 eget skapande befinner sig mitt i samtidens litterära strömdrag.

Det samma kan sägas om hennes teaterintresse. Även där var hon en aktivt
utövande, hon uppträdde ibland själv på scenen; och även där handlar det om
ett intresse som gick långt utöver det politiskt brukbara. Precis som var fallet
160 med litteraturen och musiken, så var även hennes kärlek till teatern besvarad, i så
måtto att hon där utvecklade ett kännarskap utöver det genomsnittliga; det visar
hennes starka kärlek till Corneille och hennes snabba välkomnande av två i
samtiden så kontroversiella dramatiker som Racine och Molière.

165 Att Kristina var så betagen i Corneille är inte förvånande. Nog finns en av
nycklarna till Kristinas gåta just här, hos denne berömde franske dramatiker.
Inte så att Kristina format sitt liv efter den dramatikers ideal, utan snarare att
de båda var komna ur samma tid, och därför rördes av samma känslor, tolkade
med samma begrepp, sporrades av samma utsökt kolorerade ord. I hans heroiska
170 dramer vimlar det av personer som dras till makten, visst, men de lockas mer av
kampen om denna makt än av innehavet av den. Den kraft som utvecklas i
längtan, i jakten och i striden är det som driver dem, och som drev henne. Eller
som Kristina skriver i en av sina aforismer: ”Det är bättre att förtjäna än att
besitta den stora lyckan”. Visst framstår hon som kommen ur en annan värld än
175 vår, hon som frivilligt lämnar makten, och som när hon ertappats med ett
misstag, vägrar att ljuga, vägrar att slingra sig och vägrar att skylla på andra.

Här kommer vi till den stora frågan, om politiken blott var medel, vad var då
målet, vilket var hennes stora projekt? Svaret är: henne själv. Eller snarare den
180 egna självständigheten. Strävan efter självständighet hade fört henne från den
svenska tronen till Rom. Det var inte bara den katolska religionen och den
heliga stadens kulturella skatter som lockat. Hennes konvertering var utan
tvekan uppriktig, men hon behöll hela sitt liv en hälsosam skepsis mot vissa av
den katolska kyrkans hierarkier. I sitt stall i Rom hade hon 45 hästar, alla döpta
185 efter antika hjältar, samt 8 åsnor, alla döpta efter kardinaler. Orsaken till att hon
efter abdikationen bosatte sig just i Rom var främst att denna stad, på grund av

sitt egenartade storpolitiska läge, var den enda plats där hon verkligen kunde leva suverän även som drottning utan land.

190

Denna strävan efter självständighet inleddes åtminstone vid mitten av 1640-talet, då hon som ung kvinna blivit akut medveten om de krav som väntade henne, och om sin egen minst lika akuta ovilja att uppfylla dem. Att gifta sig var omöjligt för henne, då det ofrånkomligen skulle leda till att hon förlorade sin frihet och underordnades sin gemål. De maximer hon skrev på sin ålderdom rymmer en rad syrliga betraktelser över äktenskapet, som att "Det fordras större mod att gifta sig än att dra i fält" eller att "Människor gifter sig därför att de icke vet vad de gör". Olyckliga äktenskap var också minst lika vanliga under 1600-talet som idag. Till en kvinna som skilt sig och dessutom konverterat, sade Kristina att hon förstod: "Ni vill varken möta Er make i denna världen eller den tillkommande".

Om Kristinas väsen hade en kärna så står den att återfinna just i hennes obändiga frihetsdrift. Frihetsdriften fanns där i bakgrunden vid var stor förvandling hon genomgick. För Kristinas och tidens starka teatrala färgning till trots kan hennes existens inte förstås som ett maskspel. Hennes stora berättelse handlar om något annat och mer grundläggande: förvandlingar, transformationer, metamorfoser. Här kan jag inte undgå att nämna hennes reaktion på nyheten om de första blodtransfusionerna – än så länge, fatalt nog som vi vet nu, gjorda från djur, framför allt får, till människor. "Jag anser det som en mycket stor upptäckt, men jag har ingen lust att försöka den själv av fruktan att förvandlas till ett får. Om jag underkastade mig en metamorfos, skulle jag föredra att bli en lejoninna, så att ingen kunde uppsluka mig".

Lejoninna var dock Kristina redan. Hon var inte rädd för någon, några eller något världsligt. Så gick hon från att vara en mänska ett med en given tid, dess tankar och tro, till att bli en för sig själv stående, tänkande och troende. Hon kom följaktligen att förvandlas från protestant till katolik, och även från härskande monark till drottning utan tron. Och frihetsdriften fanns med även i hennes sista förvandling, då hon, till slut, antog den skepnad man så länge erbjudit henne, nämligen den av Den Fromma Kvinnan.

Det är dock svårt att komma ifrån intrycket, att förvandlingarna ytterst handlade om en kamp att komma ur den grundläggande motsägelsen i hennes liv, nämligen den att vara en kvinna född till makt i en kompakt manlig värld, en

230 värld som aldrig kunde bli hennes, hur mycket hon än åtrådde den. Men trots
detta, och delvis tack vare det, vann hon dock något annat som hon åtrådde
nästan lika mycket, nämligen Odödligheten. Och alls inte bara den sort görs av
socker, gelé och utsökt skulpterad marsipan.

Taggar

2000-tal, 2005, Författare, Man, Minnestal, Svenska Akademien

235

URI

<https://www.svenskatal.se/tale/peter-englund-tal-over-drottning-kristinas-minne>

240

245

250

255

260